

Численні порушення прав під час протестів Майдану в Україні

У сьогоднішніх рішеннях¹ Палати у справах Шморгунов та інші проти України (**Shmorgunov and Others v. Ukraine**, заяви № 15367/14 та 13 інших), Луценко та Вербицький проти України (**Lutsenko and Verbytskyy v. Ukraine**, заяви № 12482/14 та № 39800/14), Кадура та Смалій проти України (**Kadura and Smaliy v. Ukraine**, заяви № 42753/14 та № 43860/14), Дубовцев та інші проти України (**Dubovtsev and Others v. Ukraine**, заяви № 21429/14 та 9 інших) та Воронцов та інші проти України (**Vorontsov and Others v. Ukraine**, заяви № 58925/14 та 4 інших) Європейський суд з прав людини постановив, одногосно, що мали місце:

низка порушень статті 3 (заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження) Європейської конвенції з прав людини,

низка порушень статті 5 §§ 1 та 3 (право на свободу та особисту недоторканість),

низка порушень статті 11 (свобода зібрань та об'єднань),

порушення статті 2 (право на життя), та

порушення статті 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя)

Ці справи стосуються подій, які пов'язані з протестними акціями Майдану у Києві та інших містах України і які, зокрема, включають випадки силових розгонів протестувальників, їх затримання, викрадення активістів та неналежного поводження з ними, та відповідних проваджень. Щодо всіх заявників були вчинені певні дії правоохоронцями або ж недержавними агентами (тітушками), які були під контролем правоохоронців. Заявники поскаржились, серед іншого, про неналежне поводження з боку правоохоронців, порушення їх права на протест, необґрунтоване тримання під вартою, та у одному з випадків навіть позбавлення життя.

Суд встановив, зокрема, що владні органи умисно застосовували жорстоке поводження та що держава була відповідальна за вбивство одного із протестувальників. Суд також зауважив, що багато з рішень про тримання під вартою були свавільними. Він дійшов висновку, що владні органи умисно намагались завадити початково мирним протестам, використовуючи для цього надмірне насильство та незаконні затримання.

Загалом, Суд виявив ознаки того, що встановлені порушення були частиною певної стратегії владних органів. Він також встановив, що офіційні розслідування стосовно цих подій у багатьох випадках були неефективними.

Основні факти

38 заявників у цих п'ятьох справах є громадянами України та один заявник є громадянином Вірменії (додаткова інформація міститься у відповідних рішеннях). Всі вони були присутніми у місцях проведення протестних акцій Майдану або ж відігравали певну роль у цих протестах.

1. Відповідно до статей 43 та 44 Конвенції, ці рішення не є остаточними. Протягом трьох місяців з моменту винесення цих рішень, будь-яка із сторін може звернутись із клопотанням про передачу справи на розгляд Великої Палати Суду. Якщо таке клопотання буде подане, колегія у складі п'яти суддів вирішуватиме, чи справа заслуговує на подальший розгляд. У випадку прийняття рішення про подальший розгляд, Велика Палата слухатиме справу та винесе остаточне рішення по ній. Якщо у задоволенні клопотання про передачу справи на розгляд Великої Палати буде відмовлено, рішення Палати набуде статусу остаточного у той же день. Коли рішення стає остаточним, воно передається до Комітету Міністрів Ради Європи, який здійснює нагляд за його виконанням. Подальша інформація стосовно процесу виконання рішень Суду міститься тут: www.coe.int/t/dghl/monitoring/execution.

Загальна інформація про події

У період з листопада 2013 року по лютий 2014 року серії протестів мали місце в Україні у відповідь на призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Ці протести стали відомими як «Євромайдан» або «Майдан». Вони призвели до усунення від влади тогочасного Президента України та ряду політичних та конституційних змін.

На початку у протестних акціях брало участь до 100,000 людей. З часом кількість учасників зростала до 800,000 людей. Спеціальні силові підрозділи були мобілізовані для розгону протестувальників, що призводило до сутичок. Також були залучені недержавні агенти (тітушки), які були залучені правоохоронцями і які звинувачуються у вчиненні численних нападів на протестувальників, їх викраденнях та вбивствах. Протести поширились територією всієї країни та 22 грудня 2013 року було створено Всеукраїнське об'єднання «Майдан» для їх координації (пан Луценко, один із заявників, був членом Ради об'єднання).

У центральній частині Києва протестувальники встановили сцени для публічних виступів та звернень, а згодом звели барикади. У різний час вони зайняли декілька державних споруд. Передусім, протестувальники безперервно знаходились та діяли на Майдані Незалежності у центрі Києва. У відповідь державні органи задіяли тисячі правоохоронців, включно зі спеціальними підрозділами. Згідно з публічними повідомленнями, більше 100 осіб загинуло (включно з щонайменше 70 особами, які загинули внаслідок вогнепальних поранень) та тисячі були поранені як серед протестувальників, так і серед правоохоронців.

Державні органи розпочали численні розслідування стосовно подій у цих справах, більшість з яких були відносно нещодавно передані до Державного бюро розслідувань. Досі тривають кримінальні провадження, включно з тими, у яких обвинувачуються особи, які на той час займали високі державні посади, і тогочасний Президент. Кримінальні справи були порушені проти правоохоронців. У своїй доповіді, опублікованій 31 березня 2015 року, Міжнародна дорадча група, створена Генеральним секретарем Ради Європи, дала оцінку ефективності офіційних розслідувань подій під час Майдану.

Обставини справ

Події у справі *Шморгунов та інші (Shmorgunov and Others)* стосуються силових розгонів протестувальників у центрі Києва у період між 30 листопада 2013 року та 18 лютого 2014 року. Інші справи стосуються протестів у Києві та інших містах України у різні дати.

Шморгунов та інші (Shmorgunov and Others)

Відповідні події відбувались зранку 30 листопада 2013 року у той час, коли декілька заявників брали участь у безперервній протестній акції на Майдані Незалежності; 1 грудня 2013 року (пан Загоровка та пан Черевко); 11 грудня 2013 року (пан Дименко та пан Ратушний); 23 січня 2014 року (пан Полтавець); та 18 лютого 2014 року (пан Задоянчук). Правоохоронці застосували силу, а також світло-шумові гранати, сльозогінний газ, гумові кулі та інші засоби і методи для розгону та встановлення контролю за натовпом, включно із заявниками. Декількох з них було побито, деяких навіть до втрати свідомості. Як стверджувалось, одному з них (пан Загоровка) наступали на голову. Іншого (пан Черевко), як стверджувалось, було заведено у двір та піддано побиттю протягом декількох годин. Пана Полтавця було побито до втрати свідомості і він опритомнів лише у міліцейському відділку, де його було заарештовано, але врешті не було висунуто жодних обвинувачень. Декількох інших заявників також було заарештовано та/або взято під варту у зв'язку з протестними акціями.

Деяких із заявників було оглянуто лікарями невдовзі після цих подій, інші ж мали чекати день або два. Було виявлено багато ушкоджень різного характеру і ступеню тяжкості, у тому числі черепно-мозкову травму у випадку пана Загоровки (його було доставлено до лікарні але не

дозволено залишитись там). Ушкодження заявників також були досліджені у рамках відповідних розслідувань.

Стосовно цих подій було розпочато низку кримінальних розслідувань, які призвели до судових процесів за обвинуваченням деяких теперішніх та колишніх правоохоронців та колишнього голови Київської міської державної адміністрації. Пан Загорюк, серед інших заявників, надав відеозапис його ймовірного побиття. Було допитано сотні правоохоронців та багато протестувальників. Були досліджені відео- та фотоматеріали, а також проведено відтворення обставин подій. Багатьох заявників також було допитано, у деяких випадках неодноразово. Пан Сіренко відмовився співпрацювати із слідчими. Уряд стверджував, що у 2016 році п'ятеро інших заявників також припинили співпрацювати зі слідчими.

Пан Загорюк та пан Черевко звернулись із заявами про порушення кримінальних справ стосовно жорсткого поводження з боку поліції у 2013 році, що призвело до засудження однієї особи у 2016 році. У вироку було вказано, що протестувальники Майдану не порушували громадський порядок. Деякі інші кримінальні провадження досі тривають. Пан Ратушний та пан Дименко також звернулись зі скаргами про неналежне поводження з боку правоохоронців. Трьом правоохоронцям було пред'явлено обвинувачення у вчиненні злочинів. Один з них переховувався від правосуддя, судові процеси щодо інших двох досі тривають. Так само триває провадження стосовно кримінальної скарги пана Полтавця про неналежне поводження з боку правоохоронців.

Відповідно до двох звітів Міністерства внутрішніх справ за результатами службових розслідувань у 2014 році, було виявлено певні порушення у діях правоохоронців 30 листопада 2013 року, а також зазначено, що згодом щодо них були вчинені провокації та напади. Окремо було вказано, що особу жодного з правоохоронців, відповідального за неналежне поводження 1 грудня 2013 року, не може бути встановлено. У звіті за результатами службового розслідування стосовно подій, у яких брали участь пан Ратушний та пан Дименко, було встановлено, що з боку командирів відповідних силових підрозділів не було належного контролю за застосуванням сили та що деякі правоохоронці застосували надмірну силу.

До того ж, стосовно суддів у цих справах було порушено дисциплінарні провадження та було встановлено низку порушень вимог закону та процедурних правил.

Луценко та Вербицький (Lutsenko and Verbytskyy)

Ця справа стосується викрадення першого заявника та брата другого заявника та неналежного поводження з ними. Як стверджується, останнього було вбито.

Брата пана Вербицького було поранено протягом протестних акцій зранку 21 січня 2014 року і пан Луценко відвіз його до лікарні. Декілька годин опісля вони були викрадені тітушками. Вони були вивезені у віддалене місце, зв'язані та піддані особливо жорсткому поводженню. Пана Луценка залишили на морозі на відстані приблизно 50 км від Києва. Тіло брата пана Вербицького було знайдено у лісі неподалік від Києва. Він отримав щонайменше 30 ударів тупим предметом та помер від гіпотермії.

Було розпочато розслідування вбивства та викрадення і справи були об'єднані в одне провадження. Особу підозрюваних було встановлено і деяких з них було офіційно повідомлено про підозру. Жорстоке поводження було кваліфіковано як «катування». Було проведено багато слідчих дій та зібрано докази, які вказували на причетність правоохоронців та їх керівників до цих злочинів. Це призвело до відкриття окремого розслідування.

Відповідні провадження досі тривають.

Кадюра та Смалій (Kadura and Smaliy)

У відповідний час пан Кадюра був активістом Автомайдану – групи, яка підтримувала протести. Пан Смалій був адвокатом, який представляв одного з організаторів Автомайдану.

5 грудня 2013 року, під час зупинки автомобіля пана Кадури правоохоронцями, двоє людей у цивільному помістили його у мікроавтобус. Він стверджував, що його побили у мікроавтобусі, а також пізніше у дворі слідчого управління у місті Києві. Його було оглянуто у лікарні, а потім доставлено до ізолятору тимчасового тримання.

6 грудня 2013 року пана Кадуру було доставлено до суду. Його адвокати усно і письмово заявили про неналежне поводження із заявником, але суди не відповіли на ці звернення. У подальшому заявник поскаржився декілька разів прокурору, але безрезультатно.

Кримінальне провадження було розпочате 5 грудня 2013 року стосовно, серед іншого, незаконного заволодіння паном Кадурую транспортним засобом, який у подальшому був використаний під час протестів. Заявник утримувався під вартою. Його автомобіль та інше майно були вилучені. 24 січня 2014 року кримінальне провадження щодо пана Кадури було закрито та його було звільнено з-під варти.

Стосовно головуючого судді у його справі було відкрито провадження. Врешті, у діях судді були виявлені певні відхилення від процедурних правил, які не були кваліфіковані як порушення присяги.

6 грудня 2013 року стосовно пана Смалія було відкрито кримінальне провадження за підозрою у погрозі та насильстві щодо судді. Через три дні, о 15:00, коли заявник представляв іншого клієнта в управлінні міліції, його було затримано та, як стверджувалось, побито. У нього забрали телефон та інші речі. Коли його було доставлено до місця тримання під вартою, на його тілі було виявлено численні ушкодження. Його було доправлено до лікарні, звідки повернуто до місця тримання під вартою. Лише о 23:55 заявнику було дозволено побачити адвоката.

10 грудня 2013 року від імені пана Смалія було подано скаргу про, серед іншого, незаконне затримання та тримання під вартою та неналежне поводження з боку правоохоронців. Скарга була відхилена. Йому було постановлено залишатись під вартою, як він стверджував, у неналежних умовах. Під час судово-медичної експертизи на його тілі були виявлені сліди від ударів тупими предметами. Пізніше Парламент оголосив його «політичним в'язнем» і на цій підставі кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Кримінальне розслідування стосовно неналежного поводження з паном Смалієм було розпочате 9 грудня 2013 року. За словами Уряду, це розслідування також стосувалось незаконного вилучення майна заявника. Було допитано правоохоронців та здійснено інші слідчі дії. Хоча справи стосовно трьох з підозрюваних були закриті, слідство триває.

Дубовцев та інші (Dubovtsev and Others)

У цій справі загалом було 14 заявників. Вони були заарештовані 26 січня 2014 року у місті Дніпро після сутичок між протестувальниками та правоохоронцями і тітушками. Заявників тримали під вартою за підозрою у вчиненні масових заворушень на підставі майже ідентичних протоколів затримання. Заявників було звільнено з-під варти у різні дати у період між 31 січня та 12 лютого 2014 року. У деяких випадках було застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту. Врешті, кримінальні провадження стосовно заявників були закриті за відсутності складу злочину.

11 заявників звернулись до суду з позовами про відшкодування шкоди. У результаті були присуджені деякі компенсаційні виплати стосовно незаконного тримання під вартою. Відповідні судові рішення були підтверджені в апеляції. Не всі з присуджених сум були сплачені.

За скаргами деяких заявників кримінальні провадження були порушені стосовно деяких прокурорів, правоохоронців та інших посадовців, які мали відношення до цих справ, у тому числі стосовно двох суддів. Кримінальне провадження стосовно одного з суддів триває, у той же час провадження щодо іншого судді призупинене. Щодо цих суддів були порушені дисциплінарні провадження та було встановлено декілька порушень вимог закону та процедури.

Воронцов та інші (Vorontsov and Others)

Всі заявники у цій справі були присутніми у місці проведення пов'язаного з Майданом протесту біля Академії внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ у Харкові. За виключенням пана Романкова, всі заявники брали участь у цьому протесті. Заявники були затримані за підозрою у вчиненні злісної непокори законним вимогам працівників міліції, допитані та офіційно обвинувачені у вчиненні цього адміністративного правопорушення. Судді визнали їх винними у цьому, а також деяких у тому, що вони образливо висловлювались на адресу правоохоронців. Було зауважено, що пан Воронцов визнав свою провину. Однак, врешті заявники були звільнені від адміністративної відповідальності та звільнені з-під варти.

Кримінальні провадження були порушені стосовно декількох правоохоронців, які брали участь у цих подіях. Щодо суддів у цих справах були порушені дисциплінарні провадження та було встановлено декілька порушень вимог закону та процедури.

Скарги, процедура та склад Суду

Посилаючись головним чином на статтю 3, деякі заявники скаржились про неналежне поводження з ними з боку владних органів, у деяких випадках стверджуючи, що таке поводження досягнуло рівня катування. Пан Загорюк також скаржився за статтею 3 про його неналежне лікування під час перебування під вартою. Заявники також скаржились про відсутність ефективного розслідування стосовно цих подій.

Посилаючись на статтю 2, пан Вербицький скаржився про вбивство свого брата.

Посилаючись на статтю 5, декілька заявників скаржились, що їх тримання під вартою було свавільним та незаконним.

Посилаючись на статтю 5 §§ 1, 2, 3 та 5, деякі заявники скаржились про те, що їх затримання було свавільним; що не було обґрунтованої підозри для їх тримання під вартою; та що не було забезпеченого правовою нормою права на компенсацію у зв'язку із цими порушеннями.

Посилаючись на статтю 8, пан Смалій скаржився про обшук та вилучення його телефону та документів.

Посилаючись на статтю 11 (у деяких випадках також на статті 7, 10 та/або 14), деякі заявники скаржились про перешкоди в їх участі у протестах Майдану і відповідно у вираженні їх політичних поглядів, або про те, що їх було піддано неналежному поводженню та/або затримано з такою метою. Пан Вербицький скаржився, що його брата було вбито за те, що він реалізовував своє право на свободу зібрань.

Ці заяви були подані до Європейського суду з прав людини у різні дати у 2014 та 2015 роках.

Рішення були винесені Палатою із семи суддів, до складу якої входили:

Шіофра О'Лірі (Síofra O'Leary, Ірландія), Голова,
Йонко Грозев (Yonko Grozev, Болгарія),
Ганна Юдківська (Ganna Yudkivska, Україна),
Мартінс Мітс (Mārtiņš Mīts, Латвія),
Габріель Куцско-Штадльмайер (Gabriele Kucsko-Stadlmayer, Австрія),
Ладос Чантурія (Lado Chanturia, Грузія),
Ангеліка Нуссбергер (Angelika Nußberger, Німеччина), судді

а також Віктор Соловейчик (Victor Soloveytschik), Секретар секції.

Рішення Суду

Прийнятність

Суд оголосив заяву пана Сіренка (№ 9078/14), скарги пана Задоянчука за статтею 3 та скарги пана Смалія за статтею 5 § 1 та 3 та статтею 18 стосовно його тримання під вартою неприйнятними у зв'язку з невичерпанням відповідних національних засобів правового захисту. Скарга пана Кадури за статтею 5 § 1 стосовно стверджуваної недостатності доказів для обґрунтованої підозри в контексті його тримання під вартою була відхилена як явно неналежно обґрунтована. Скарга пана Черевко за статтею 11 також була відхилена як необґрунтована. Дев'ятеро з чотирнадцяти заявників у справі *Дубовцев та інші (Dubovtsev and Others)* отримали компенсацію і втратили статус потерпілого стосовно їх скарг за статтею 5 § 1, тому їх заяви були визнані неприйнятними. Всі інші заяви були визнані прийнятними.

Статті 3 і 2

Суд вкотре наголосив, що заборона катування та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження є однією з основоположних цінностей демократичного суспільства. Він також вкотре підкреслив, що обов'язок провести ефективне офіційне розслідування стосовно небезпідставних тверджень про поводження, яке суперечить статті 3 і вчинене щодо особи під час її перебування під контролем держави, має міцну основу в практиці Суду і покладається на державу навіть у складних з точки зору забезпечення безпеки умовах.

Суд взяв до уваги, зокрема, той період часу, протягом якого тривали розслідування стосовно явно небезпідставних скарг заявників про неналежне поводження. До того ж, факт застосування правоохоронцями сили щодо багатьох заявників не заперечувався. Суд встановив, що більша частина випадків неналежного поводження були частиною цілеспрямованої стратегії владних органів. Суд зауважив, що таке неналежне поводження спричинило біль та страждання, та що у трьох випадках воно було суворим та жорстоким і, відповідно, досягло рівня катування. У справі пана Загоровки Суд зауважив, що після того, як його було піддано катуванню правоохоронцями, владні органи не відреагували адекватно на проблеми зі здоров'ям, які йому цим були спричинені. Суд зазначив, що у багатьох випадках держава не провела адекватного чи належного швидкого розслідування стверджуваних порушень.

Суд встановив, що не було проведено ефективного розслідування стосовно викрадення, неналежного поводження та смерті брата пана Вербицького, зауваживши, зокрема, що національні органи кваліфікували його смерть як вбивство, та що держава була за це відповідальна.

Суд дійшов висновку, що було порушення статті 3 Конвенції у її матеріальному та/або процесуальному аспекті у багатьох з цих справ, а також порушення статті 2 у її матеріальному та процесуальному аспектах у справі пана Вербицького.

Стаття 5

Суд має встановити, чи була наявна обґрунтована підозра у вчиненні злочину протягом будь-якого періоду тримання під вартою та, якщо так, чи були «достатні» та «відповідні» підстави для тримання під вартою.

Суд зауважив, що у багатьох справах Уряд не надав відповідні рапорти правоохоронців стосовно затримань, або ж такі рапорти містили загальні та ідентичні формулювання. У багатьох справах обґрунтування відповідних національних судових рішень про тримання під вартою зводилось до відтворення аргументів слідчих. Як і у випадку з порушеннями за статтею 3, Суд виявив ознаки того, що такі рішення про затримання та тримання під вартою були частиною стратегії владних органів. У справі пана Луценка та брата пана Вербицького Суд встановив, що вони були викрадені тітушками, які діяли під егідою держави.

Загалом, Суд визнав належно обґрунтованими більшість скарг про те, що тримання під вартою було свавільним, і що відповідно мали місце порушення статті 5 § 1 Конвенції. Стосовно одного заявника (пан Кадура), Суд встановив, що в порушення статті 5 § 3 не було надано відповідних та достатніх підстав для продовження його тримання під вартою.

Стаття 11

Суд вкотре наголосив, що право на свободу зібрань є основоположним у демократичних суспільствах.

Суд зазначив, що застосування надмірної та іноді брутальної сили до протестувальників Майдану порушило початково мирний характер проведення протестів і призвело до ескалації насилля, якщо не посилювало її. Зіткнення між правоохоронцями та протестувальниками ставали дедалі все більш жорстокими, та загалом безпекова ситуація у центрі Києва суттєво погіршилась. Хоча матеріали, які були надані Суду, містили посилення на випадки насилля, вчиненого окремими протестувальниками по відношенню до правоохоронців під час деяких з подій, яких стосуються ці справи, не було інформації, яка б вказувала на те, що початкова мета чи підхід протестувальників, які були обструктивні але мирні, змінились. Також не було доказів того, що під час участі у протестах заявники мали намір вдатись до насильницьких дій, або брали участь у таких діях, або чинили опір правоохоронцям.

Тому Суд дійшов висновку, що відповідні заявники були захищені статтею 11. Суд встановив, що втручання з боку владних органів було диспропорційним та невиправданим у демократичному суспільстві з огляду на надмірне застосування сили до більшості з них, необґрунтоване тримання під вартою одного з них та дедалі все більш жорстокі розгони протестів, що могло змусити протестувальників та громадськість утриматись від участі у протестах та, загалом, від участі у відкритій політичній дискусії.

Стаття 8

Суд встановив порушення прав пана Смалія з огляду на обшук та вилучення його телефону та документів, оскільки не було гарантій захисту від свавільного доступу владних органів до інформації, яка мала статус адвокатської таємниці.

Загальні висновки

Суд зауважив, що він встановив низку порушень декількох статей Конвенції внаслідок того, яким чином владні органи поводити себе протягом протестів Майдану, та того, що в Україні досі відсутній незалежний та ефективний механізм для розслідування злочинів, вчинених правоохоронцями та недержавними агентами. Ці рішення Суду вказують на існування цілеспрямованої стратегії владних органів перешкодити та припинити протести, проведення яких початково мало мирний характер, із швидким застосуванням надмірної сили, що призвело до ескалації насилля, якщо не посилювало її.

Справедлива сатисфакція (стаття 41)

Суд постановив, що Україна має виплатити деяким заявникам різні суми в якості відшкодування майнової та немайнової шкоди, а також судових та інших витрат, як це визначено у відповідних рішеннях.

Рішення доступні лише англійською.

Цей прес-реліз є документом, який підготовлений Секретаріатом. Він не зобов'язує Суд. Ухвали, рішення та іншу інформацію про Суд можна знайти на сайті www.echr.coe.int. Щоб отримувати прес-релізи Суду, будь ласка, підпишіться тут: www.echr.coe.int/RSS/en або ж слідкуйте за нами у Twitter [@ECHR_CEDH](https://twitter.com/ECHR_CEDH).

Контакти для преси
echrpess@echr.coe.int

Neil Connolly
Tracey Turner-Tretz
Denis Lambert
Inci Ertekin

Європейський суд з прав людини був створений у Страсбурзі державами-членами Ради Європи для того, щоб розглядати звернення про порушення Європейської конвенції з прав людини від 1950 року.